

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԻՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 18

1 Յունուար 1891

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

Փողոց Սուրբան Հարժաւ, Թիւ 14

1891

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ ԹՂԹՈՅՆ ՊՐՈԿՂԻ ԵՐԱՆՆԵԼԻՈՅ Ի Սահա-
կայ եւ ի Մառնոյ՛ Սուրբ Վարդապետացն Հայոց :
2. ՏԱՐՎԻՆ ԵՒ ՄԱՐԴ : — *Զարուքիւն Ունձեան :*
3. «Ո՛Չ ԱՍՏՈՒԱԾ, Ո՛Չ ՏԷՐ» : — *Շարայարութիւն : —
Հ. Սեր. Տերվիշեան :*
4. ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Ի ԳԵՐՄԱՆԻԱ : — Ն. Մ. Վ. Ա.-
ճեմեան :
5. ՆԱԽՆԻ ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ : — Ն. Մ. Վ. Ա.*ճեմեան :*

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻՒ 18

1 Յունուար 1891

ՊԱՏԱՍԻԱՆԻ ԹՂԹՈՅՆ ՊՐՈԿԼԻ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ

Ի ՍԱՀԱԿԱՅ ԵՒ Ի ՄԱՇՏՈՅԷ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐՏԱՊԵՏԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Առ ճշմարիտ եւ աստուածասէր պատուական տէր մեր եւ հայր՝ սուրբ եպիսկոպոս Պրոկլոս, ի Սահակայ եւ ի Մաշտոցէ ողջոյն:

Ճառագայթք մ'տնջենաւոր յաւիտենական լուսոյդ որ առ մեր տկարութիւնս երեւեցաւ ի ձեր լուսաւորութենէ, յոյժ ի ծագել իւրեանց զաւրացուցին զմեր տկարութիւնս, եւ զմեր տկար խորհուրդս բազմապատիկ զաւրացուցին, եւ մեծապէս զկողմն տկարացեալ անդրէն արծարծեալ նորոգեցին. զի անդէն վաղվազակի թուեցաւ մեզ որպէս նոր ինչ անցք ի վերայ հասանել բազում անձկալի դիպոյն, զորաւրինակ անցք անցանիցեն ընդ քաղցրաբեր բոյս արտոյն քաղցրութեան ցաւդոյն ի վերայ իջանելով եւ զտապ տառապոյն հասկալից բուսոյն ի ջերմախառն յանդարեխառն աւգոյն՝ իւրով քաղցրութեամբն յառողջութեան բժշկութիւն դարձուցանելով: Արդ ցայտայր գեղեցիկ իմն ցանկալի եւ ուխտիւք խնդրելի էր մեզ լսել եւ ասել զլաւութիւն թղթոյդ ի միջի՝ որ զերանելի պատգամս ի ձէնջ առ մեզ հասուցանէին, եւ մեր աղաթք հանապազորդէին արժանի լինել յամենայնի՝ ընդունել եւ վայելել յաւրհանութիւնս հոգեւորս ձերոյ մեծաաքանջ սրբութեանդ: Զի քաղցրացեալ

էր մեզ կալ մնալ մեզ աստէն ի ամին ընտանացեալ տղիտու-
թեան՝ որպէս ի բերդ ինչ ամուր եւ յաշտարակ հզաւր փա-
խըստեայ անկեալք յանդիտութիւնս։ Արդ պահպանութիւն
զմեւք առեալ զաւգնականութիւն աղաւթից ձերոց սրբու-
թեանդ, հաստատեալք եւ զաւրացեալք՝ պահել զհաստա-
տութիւն հաւատոյ, զոր ի սկզբանէ ի ձեր ճշմարիտ վար-
դապետութենէդ ընկալեալ ունէաք մի՛ պղտորութիւն ըն-
դունել ի վերայ մկրտութեան՝ տղիտութեան պարզամտու-
թեան մերոյ։ եւ բնաւ ամենեւին՝ չընդունել զլուր կորստա-
կան մուրորութեանս։ մանաւանդ զվնասակա՛ր նորաբա՛ն նո-
րաձայն զհերետիութիւնս, զոր այլանդակաշատ ամբարշտու-
թիւն՝ տակաւին զրոյսս դառնութեան սերմանցն ցանէ ի
վերայ սրբութեան սերմանեայ որոմնախառն ուսումն։ որք
ի հանճարաւնս աստանայախառն սովորեալ են։ Արդ որով-
հետեւ մոլորն առաջին եւ գլխաւոր ի չարիս զիւր ժանդ-
աղտեղութեանն կարկատեալ գերմանել ժպրհեցաւ, գա՛յս
մե՛ր մեզայց գործ համարեցաք՝ եւ ընդ մեծամեծ բազում
եւ այնչափ ձերում թղթոյս արտմակից եղեալ ըստ մերում
տկարութեան ողբացաք։ եւ յամենայն տեղիս որ չուրջ
զմեւք բնակեալ էին յղեցաք մեծ եւ պատուհասարկից պա-
տուիրանաւ մի՛ լսել բնաւ ամենեւին զայդպիսի բարբառս,
մի՛ ընդունել ամենեւին զվնասաբեր կորստական մուրական
հերետիութեանն վարդապետութիւնն։

Այլ մեք հաւատամք ի մի Աստուած Հայր ամենակալ
արարիչ երկնից եւ երկրի, երեւելի եւ աներեւելի արարա-
ծոց։ եւ ի մի տէր Յիսուս Բրիստոս ի միածին Որդին Աստու-
ծոյ։ այսինքն էութիւն յէութենէ էութիւն ծնեալ, որով
ամենայն եղեւ Աստուած յԱստուծոյ, լոյս ի լուսոյ։ ծնեալ
եւ ոչ արարեալ։ խնայից Հաւր, որ վասն մեր մարդկու-
թեան էջ մարմնացաւ, յանձն առ չարչարանս, յարեաւ
յերկր աւուր եւ ել յերկինս։ եւ գայ դատել զիեղբանիս
եւ զմեռեալս։ եւ ի սուրբ Հոգին հաւատամք, Իսկ որք
ասենն էր երբեմն զի չէր։ եւ մինչչեւ ծնեալ էր չէր, եւ
նսեն ի չէութենէ եղեւ, եւ յայլմէ խմենէ եւ զաւրութե-
նէ։ եւ կամ եղծանելով եւ փոփոխելով, զայնպիսին նոր-
վեմք։ Զի միշտ Հայր, միշտ Որդի, միշտ սուրբ Հոգին՝
Հոգի Աստուծոյ, Հոգի սուրբ հատարեալ, բարեխառն ան-
բոնեղծ, անեղծ, որ խառնեցաւ, աւրինօք եւ մարդարէիւք

եւ առաքելովք : որ էջն ի Յորդանան : եւ վասն մարմնազգեցութեան Որդւոյն այսպէս հաւատամք : զի ա'ւ յանձն լինել մարդ կատարեալ յատուածածին Մարիամոյ սրբով Հոգւով առեալ չունչ եւ մարմին ճշմարտիւ եւ անկեղծաւք այսպէս եղեւ կատարեալ : փրկել զմեր մարդկութիւնս : եւ ճշմարտիւ շարչարեցաւ : ոչ եթէ ինքն սրբոս էր չարչարանաց , զի ազատ է աստուածութիւնն ի չարչարանաց , այլ վասն մեր էաւ յանձն զչարչարանս , խաչեցաւ եւ թաղեցաւ , եւ յերկր աւուր յարեաւ , եւ յերկինս համարձաւ , եւ ընդ աջմէ Հաւր նստաւ : եւ գալոյ է դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս : այլ առ կատարման հաւատոյ , հաւատամք ի մի մկրտութիւն ապաշխարութեան , եւ ի մի կաթուղիկէ եկեղեցի , եւ ի յարութիւն մեռելոյ , եւ յարքայութիւնն երկնից , եւ ի դատաստանսն յաւիտեանական : եւ Աստուած խոտովանիմք զՀայր եւ զՈրդի եւ զուրր Հոգին : Մի Աստուածութիւն սրբոյ երրորդութեանն : զի Հոգի է Աստուած : եւ կամաւք երեւեալ , խաւսեալ աւրինաւք եւ մարգարէիւք եւ առաքելովք :

Հաւատամք ճշմարտիւ անդիտութեամբ եւ անհատութեամբ , զի ամենայն մարդ ըստ սրտիկերի Աստուծոյ , այլ թէ ո՞րպէս կամ զիտորդ , Աստուծոյ միայն է գիտել : բայց զարմացեալ եմ ընդ այնս որք աւելի քան զինքեանց չափն ջանան , եւ նկրտին ըմբռնել զանհասն զառանց ըմբռնելոյն : Բայց կարծեմք զայնպիսիսն , իբրեւ ի մեր ագիտութեան կարծեաց , թէ այնպիսիքն ոչ գիտեն ամենեւին զգիրս , եւ ոչ զզուրութիւն հոգոյն որ ի գիրս է : բայց եթէ հրէարէն , միայն զմուրն նկատիցեն : եւ որպէս գողցեալ համարիմք զնոցա միտս ի թշնամոյն : զի արբեցեալ են զչար հիւանդութեան արբեցութիւն : որոց ի բազում եւ ի թանձր արբեցութենէն , զգայութիւն ճաշակելեացն թարչամեցուցեալ է , եւ ոչ ճաշակելեացն անգամ կարեն առնուլ զհամ դինոյն , ի բազում կիզմանն զայրութենէ , զզգայութիւննս կուրուսեալ է , եւ կամ զայս իմանամք ի կարծել մերում , թէ ի զուր տարապարտուց է գիտութիւն բազում ուսմանն , զի ի սատանայութեան մուրյութիւնն կործանեալ են հասանել անհոս չափոցն ժպրհին : զի ոչինչ է , այլ ագիտութիւն , այլ խաւար խորհրդեան , եւ ամենայն կեղծաւորութեան խորամանկութիւն , եւ գործ սատանայութեան , երկուս որդիս

եւ երկուս տաճարս մեքենայեն գտանել, ընդ միտս իւրեանց խորհել աներկիւզութեամբ. զամաւթ իւրեանց լրբութեամբ յայտնապէս պատմեն. զի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս կամաւք Հաւր զթացաւ ի վերայ մուրրութեան մարդկան, Բանն որ ի սրտէ Հօր լղխեալ, կամեցեալ հաճոյ առնել, հովանի լինելով սրբոյ Հոգոյն, մարմին լինել յարդանդի կուսին սրբութեան, եւ ընդունել զմարմին հնացեալ որ ըստ խաբէտութեան սատանայի յապաղանութիւն դարձեալ էր, նորոգել մարմնով շնչով եւ հոգով. զի առանց ասպականութեան սոսկոցաւորածն առաջին, ի միւս անգամ ծննդեանն յարութեան մեռելոց երեւեացի. զի ճշմարիտ մարմին զգեցաւ վասն մեր, եւ սերմանեաց ի մեզ հաւատով զաստուածութիւնն, եւ արար նշանս եւ արուեստս, զի նորա աստուածութեամբն հաւատասցուք:

Ինքն յանձն էաւ քաղց եւ ծարաւ. աշխատութիւն եւ քուռ. իւր ոչ եթէ աստուածութիւն ի մարմնոյն չարջարտնաց ի պարտութիւն մատնեալ էր, այլ զի խցցէ զանամաւթ բերանս, եւ անաւրէնութեամբ սրեալ զլեզուս, որ արդէն խի յաւժարեալ են հայհոյութիւնս խառնել. որք ասենն ոչ ճշմարտութեամբ, այլ կեղծեաւք ի ցնորս առաջաւք երեւելով գալուստն եղեւ. համբեր յանձն առեալ աստակս եւ անարգանս, խաչ եւ մահ. իւրեւ ոչ եթէ ինքն պարտական եւ արժանի էր այսմ. եւ ոչ մահուն արժանի էր զոր մեռաւ, զի անմահ է աստուածութիւնն, այլ զի զմեր անարգանս որ ի մեղաց մերոց եղեւ, սրբով աւետարանու եւ պատուական արեամբն ջնչել ի մէնջ եւ լուանալ արժանի արասցէ:

Եւ որ ի փայտէն դայթակզութիւնն եղեւ ի դրախտին, ի մէջ միջնաժողով ժողովրդոց զխաչն կանգնեաց փայտ առ փայտ, եւ ծառ առ ծառ, եւ զպտուղն կենաց, փոխանակ ասպականաբեր սրտոյն զկենդանաբեր փայտէն կախեաց, կամաւք կամակարտութեամբ եւ ո՛չ ակամայ. կամաւք զանձն մատնեաց. ինքն զինքն եղ. եւ անդէն ինքն զինքն յանձն իւր ընկալաւ. գտուրք մարմինն եւ զպատուական արիւնն սլաչար կենաց մեղ՝ որք ճշմարտութեամբ հաւատասցաք՝ յաստիճանաւոր ճանապարհն որ յերկինսն է, սիրելեաց իւրոց սլաորատեաց: Այլ վասն տարապարտ եւ անաւգուտ, մանաւանդ վասն նղովեալ մուրրութեան նոցա, զի՞ սարտ

է զբազում բանիւք անկանել, եւ զսուրբ ազատութեանն լսելիս, զանարատ մտաց հաստատութիւն մեզ իշխել աղտեղել. զի որ միանգամ մոլորական եղեն ի ճշմարտութեան ճանապարհէն, եւ յուղիղ հաւատոյն վրիպեալք ընկեցան՝ ա՛յլ զի՞նչ խորհեցին, կամ զի՞նչ խաւսիցին՝ թէ ո՛չ որ ի հուր գեհնին պատրաստեալ հատուցումն նոցա է. զի մեք աստ որ զայնպիսի իշխեն յանձն առնուել, եւ կամ ուրեք ուրեք ի տեղիս այնպիսի գտանիցի, խորհել կամ խաւսել, ոչ միայն չընդունիմք կամ հալածեմք, այլ բազում եւ մեծամեծ պատիժ պատուհասի առնել ոչ դանդաղիմք. ո՛րչափ եւս առաւել պարտ եւ պատշաճ է ձեզ որ ի մեծամեծ իշխանութիւնդ վայելէք նախանձել զնախանձ Աստուծոյ եւ ի դուռն վարել զայսպիսի նախանձու վրիժուց հատուցմունս. եւ ոգւով եւ մարմնով ջանալ զի լարձցին ի միջոյ եկեղեցւոյ Քրիստոսի անուանարկ անաւրէն ամբարշտութեան գայթակղութիւնք. մանաւանդ զի թագաւորս ունիք որ զհոգ Աստուծոյ յանձին բարձեալ բերեն, եւ հաւասարութեան երրորդութեան սրտի մտաւք ընդանեցեալ են, կարող են զփուշն ի միջոյ սրբել. զի բոյսն սուրբ սերմանեաց հաւատոյն, բարձրացեալ ծաղկալից պարարտացեալ, զի արմտեացն քաղցրութեամբ զանկեալ զհատն սերմանողացն մատուցէ, ատուքացեալ բազմապատիկ զբերրի զստուղն մատուցանել մարթացէ եւ ուրախ արասցէ զՏէրն արգիւնարարաց, եւ զմշակն արգարտալէս հատուցման, պարգեւաց արժանի տրասցէ: Զի եթէ որ երկրաւոր թագաւորաց սպասաւորք իցեն, դուղնաքեայ ինչ բանք, մանաւանդ որ վասն ծիրանեաց լինին, ոչ յանձն առնուն դատարկացուցանել՝ թէ ոչ մեծապէս պատժիւ եւ պատուհասիւ մեծապէս վրէժ խընդբեցեն, ո՛րչափ եւս առաւել պարտ եւ պատշաճ է որ զանեղծ եւ զանարատ հաւատն յապականութիւն դարձուցանել ջոռան. եւ որ անհասն է, հասանելի ժպրհին. եւ յաւիտենական լուսոյն գեր ի վերոյ լինել յաւժարեն, եւ սրբոյ զանճառ զանքնին երրորդութեանն քննութիւնն ջանան ընդ խնդիր արկանել. առաւել եւս նոցա ընդունել պատիժս պատուհասի ըստ իւրեանց խորհրդոց, զի սրբութիւն երրորդութեանն անմատոյց հրեշտակաց եւ աներեւելի քերովբէից եւ սրովբէից, լոկով միայն փառաւորութեամբ եւ աւրհնութեամբ սաշտի:

Արդ Տէր մեր եւ ճշմարիտ աստուածասէր Հայր մեր եւ ամենայն եկեղեցւոյ Աստուծոյ ընդունելի, եւ ի սուրբ աղաւթս քո յիշել զմեզ Հանապաղ անգարչ լինիջիր։ եւ զմեր տկարութիւնս զուրացուցանել մի՛ գանգաղիցիս։ եւ եթէ ինչ ըստ չափ թղթոյդ առ տգիտութեան վրիպեալ իցէ, ուղղել անգա՛րչ լինիջիր։ եւ որ Դիողորեայ Մամու-
կասացւոյ տշտկերտեալք իցեն, առ ժամանակս ի շնորհացն Աստուծոյ այնպիսի ինչ աստ չէ՛ւ է յայտնեալ։ ապա թէ իցէ ծածկեալ ի ժանդոյ աղտեղութեան, ի հարկէ ջան լիցի մեզ խել զխոջն եւ զգայթակղութիւնն զայն ի միջոյ ի բա՛ց կորուսանել, զի միարանութիւն որպէս ի ձերում միջի փա-
ռաւորի, եւ զմեզ ի նմին հաւատարութեան փառաւորու-
թիւն առ Աստուած հասուցանել արժանի արասցէ։

Ամենայն ուխտի որ ընդ ձերով որբութեամբք են, մեք եւ եղբարք որ ընդ մեզ են ողջունի թղթով աղաչեմք, զի աղաւթիցէք ի վերայ եղբայրութեանս հասարակաց։

ՏԱՐՎԻՆ ԵՒ ՄԱՐԴ

Մեծ խնդիրն դարձեալ կը յուղուի. տխրութեամբ հա-
մակեալ կը ծանուցանեմք որ դարձեալ բնախօսք (natura-
liste) ունեք՝ չգիտեմ որպիսի՛ բնաղղմամբ՝ գրիչ ի ձեռին
հրատապ յօդուածներ կը հրատարակեն Կատմամբ այնպիսի
մի տեսութեան որ դժբաղդարար մարդուս խնամի կը կա-
յուցանէ զկապիկն, անհեղեղն եւ անճոռնին չորքոտա-
նեաց. այսպէս ահա յաւելլով յիմարութիւն մ՛ալ մարդ-
կան բազում յիմարութեանց, մուրրութիւն մ՛ալ ի վերայ
լեւնակուտակ մուրրութեանց, որք տեղալով կը տեղան այս
լուսաւորեալ պարագայիս մէջ։ . . . Էհ, կրկնենք դարուս
մեծ վարպետին հետ, թէ՛

« Nos fautes, mon pauvre ange, ont causé nos souf-
frances » :

« Վրիպանք մեր, հրեշտակիկդ իմ, պատճառս ետուն մեր
ցաւոյ » :

Եւ արդ հետեւելով կարգ մը ողջամիտ եւ հմուտ բնախօսներու դրութեան եւ շաւղին՝ Զանաք համառօտարար ի հանդէս ածել զայն՝ որ այսօր Եւրոպականութեան քօղին տակ մեծ դեր մը խաղալ կը կարծուի բնական գիտութեանց մէջ:

Դարուս առաջին քառորդին մէջ ընդ մէջ Սէնթ-Իլէրի եւ Գիւլիէի ծագած գիտական պայքարն՝ որ մեծ ազմուկ հանեց՝ ծանօթ է արդէն գիտնոց, եւ ստուգիւ մի եւ նոյն ժամանակի մէջն էր որ գաղղիացի բնախօսն Լամարք (Lamarck) կերպով մը հիմն դրու Տարվինի քարոզած դրութեան:

Բայց ի՞նչ կը խորհէին ուրեմն այս գիտունք:

Սէնթ-Իլէր կը կարծէր որ այն ամեն կենդանիք որ կ'աւրին մեր շուրջը՝ քարացեալ (fossile) կենդանիներէ առաջ կու գան եւ ասոնց քիչ շատ այլակերպուած ծնունդներն են եւ զորս մենք տարբեր փասկ կը նկատենք կ'ըսէր: Իսկ ընդհակառակն Գիւլիէ եւ Ժիւսիէօ փասկներն (les espèces, կենդանեաց տեսակներն) բացարձակապէս անփոփոխելի կը նկատէին եւ այնպէս իմն կը կարծէին թէ իւրաքանչիւր փասկ առանձին ստեղծուած էր, կէտ նպատակի ունենալով այն պարագայներ ուր պիտի ապրի եւ որոնց հետ լուրջ իւր մասունքը կան ի կատարեալ դաշնակցութեան:

Սէնթ-Իլէրի կարծիքն այսօր գիտութեան մէջ մեծամասնութիւն չկազմելուն համար աւելորդ կը համարինք յերկարել յայտմ մասին: Իսկ գալով Գիւլիէի եւ Ժիւսիէօյի՝ կը պատասխանենք թէ փասկներու անփոփոխութիւնն չէ բացարձակ, վասնզի պէտք է մեծ նկատողութեան առնուել զօտարածութիւն (hybridation), զբազմակերպութիւն (le polymorphisme), զազդեցութիւն միջավայրերու (l'influence des milieux), մարդուս միջամտութիւնը եւ զընտանեցնելն զկենդանիս (la domestication) եւ այլն: Սակայն, փոխադարձաբար, փոփոխականութիւնն (la variabilité) անսահման չէ, ինչպէս ենթադրեցին Լամարք եւ Տարվին: Առաջինը՝ կը կարծէ որ այս միջավայրի ներդրածութիւնն, սովորութիւնն եւ պիտոյք այլակերպեցին կարգու գիւնդանականութիւնն (l'animalité) եւ զայն բարձրացուցին յամենապարզ կոթենէն յամենախառն, այսինքն ի մարդ, կամ թէ ի մի բան, կապիկէն ի մարդ: Դալով Տարվինի (1), Լամարքի այս տեսութեանն շնչուած

(1) «L'origine des espèces.»

ըլլալով հանդերձ, տեսակներու ծնունդը կը վերագրէ յամբաստանյալ յարստեւ եւ արմատական փոփոխութեան մը բոլոր սկզբնական ձեւերու, որք նուազ կատարեալ գոլով իրենց առաջին երեւման պահուն՝ այս կատարելագործելի ձեւեր պիտի փոխուին աստիճանաբար ընդ զանազան ազդեցութեամբ, յորս նա կը յարէ նախ զրնական ընտրութիւն (selection naturelle), այսինքն ժառանգութեամբ կատարելագործուած գործարանական առաւելութիւն մը դիպումական երեւման, եւ երկրորդ՝ զկենսասոցումն կամ կենսապայքարն (concurrence vitale ou lutte pour l'existence), կամ ինչպէս ինքն անգղիերէն կը կոչէ (struggle for life), այսինքն այն օրէնքն որով բոլոր կենդանիք իրարմէ կը յափշտակեն զկեր (la nourriture)՝ լաւ գործարանաւորեալներն միշտ յաղթելով, իսկ տկարներն ալ միշտ ընկճուելով եւ յաղթուելով:

Այս ի յառաջագունէն (à priori) սկզբունք կամարքի եւ Տարվինի՝ բոլորովին հակառակ լինելով փորձառական մէթոտի օրինաց, երբեք չընտարաներ ծննդեան խնդիրն (descendance), զոր այդպէս լուծել կը կարծուի, և տեսակներու յարաբերական փոփոխութիւնն (la fixité relative) ամենահամաձայն վարդապետութիւնն է գիտութեան արդի վիճակին, ինչպէս որ ասպոցուցին մեծ եւ իմաստուն գլուխներ, որպէս է Ֆէլլը (1) Կ. Ֆիլափանթի (2), եւ Լ. Ակասիս (3):

Տարվինի մինչ յերկինս բարձրացուցած կրկին սկզբունք, այսինքն կենսապայքարն եւ քնական ընտրութիւնն, լոկ գործնական (pratique) արժէք մ'ունին, բայց ենթադրելն որ սոքա բաւ են շինելու կամ գէթ պահպանելու աշխարհ մը՝ դա յոյժ անտեղի (absurde) բան մ'է: Ինչպէս երեւակայել որ կաթիլ մը ջուր եւ հատիկ մ'ալ ազ կը բաւեն զնվկէան ձեւացնելու համար:

Ապահովելու համար տեսակներու հաստատութիւնն (la constance) Աստուած երկու բան արամադրած է. նախ՝ անօրինած է որ տարբեր տեսակէ անհատներու զուգադուրութիւնն անկարելի եւ ամուլ մնան: Միեւնոյն ցեղի եւ

(1) Variabilité des espèces et ses limites.

(2) Dio esiste, sintesi enciclopedica.

(3) De l'espèce et de la classification en zoologie.

իրարու մէջ քիչ տարբերութիւն ունեցող երկու տեսակներու միաւորութենէն կրնայ, երբեմն, յառաջ գալ օտարախառն (hybride) կենդանի մը, զոր օրինակ ջորին՝ իշէն եւ ձիէն, բայց այս օտարախառն վերջը զաւակ չկրնար ունենալ, «զի ոչ երբեք տեսաք՝ թէ կովք էչս ծնան, եւ էշք եզինս, եւ ոչ գայլք մաքիս, եւ ոչ մաքիք աղուէսս, եւ ոչ առիւծք ձիս, եւ ոչ ձիք օձս. բայց միայն մի ինչ ծնունդ է՝ զոր մարդիկ հնարեցան արտաքոյ կարգաց բնութեան՝ ծնուցանել ի ձիոց եւ յիշոց ջորիս, եւ նոյնք անսերմն եւ անծնունդ են. զի ոչ յԱստուծոյ կարգեցան՝ այլ ի մարդկան հնարողութենէ:» (1) Այսպէս կը գրէր Եզնիկ գրեթէ ասկէ հազար չորս հարիւր տարիներ առաջ եւ կարծենք թէ այդ ժամանակէն ի վեր չտեսանք որ գայլեր ոչխար ձնին եւ ձիերն ալ օձ, եւ այլն. այսու հանդերձ տարվինականք կը պնդեն թէ կապիկն կատարեւրագործուելով ի մարդ փոխուած է: . . . Թող պնդեն:

Երկրորդ՝ Աստուած տուած է անհատական, բուսական եւ անասնական ամեն մի գործարանի յօրինուած ոյ մի վճռական հակումն մօտենալու ինքնիրեն իւր սեպհական տեսուկին ընդհանուր տալին (type), նոյն իսկ եթէ պատահական պարագաներու բերմամբ այդ տալէն փոքր ինչ հեռացած ալ ըլլայ:

Սակայն տարվինականք կարճ եւ փոփոխակի երկու enthymème (եզառած) կ'ընեն մին միւսոյն հակառակ, եւ որ կը կազմեն՝ իրարու հետ միանալով՝ երկու տեսակք իմաստակութեան (sophisme), զորս արամագէտք կանուանեն կրկնումն սկզբան (pétition de principe), եւ յոռի շրջան (cercle vicieux). այսինքն նոքա կ'ըսեն, «չկայ մի ստեղծիչ զօրութիւն. ուրեմն մարդս կապիկէ առաջ կու գայ. մարդս կապիկէ առաջ կու գայ, ուրեմն չկայ մի ստեղծիչ զօրութիւն:» Ստեղծիչ զօրութիւն չկայ հաստատութիւնն (proposition) կարգաւ թէ՛ յառաջադրեք (les prémisses) եւ թէ՛ հետեւորդ (le conséquent) բացորոշ կերպիւ բացատրուած չէ, այլ զօրութեամբ կ'իմացուի: Ուղիղ կամ թիւր այդ եզառածն հաւասարապէս

(1) Եղծ ազանդոց, Կիւր Թ. Դիւլի Բ. էջ 121:

անհեթեթ (*absurde*) է, եւ սխալ է յարաբերեալն (*l'antécédent*) նոյնպէս ալ հետեւանքը :

Այսու ամենայնիւ անժխտելի են այն անհամար նմանութեան յարաբերութիւնք ոչ միայն յարտաքին տեսքն, այլ նաեւ ներքին կազմուածքին մէջ, ընդ մէջ մարդուն եւ կապիկին ընդհանրապէս, բայց աւելի մասնաւորապէս ընդ մէջ մարդուն եւ մի քանի տեսակ կապիկներու, որք աւելի մարդկան կը նմանին եւ կը վայելեն մարդակերպ մականունն, ինչպէս շեմկանգիւն, օրակոկոսն, կօրիլլան, ժիպպօնն եւայլն :

Նոյնպէս քաջ տարվիմական մը պարտիզագիտութեան (*horticulture*) մի քանի յաջող հնարքներով (*procédé*) կարող է փոխել վարդն ի չափքրամ, եւ կամ այնպէս իմն ընել որ միեւնոյն ծաղկի մէջ երփներանգ տերեւներ դնուին, եւ այլն, եւայլն :

Սակայն տեսակներու այսպիսի փոքր եւ պատահական փոփոխութիւնք եւ նոյն իսկ մարդուս հնարադիտութեամբ կատարուած փոփոխութիւնք՝ ապացուցանելէ շատ հեռի լինելով տեսակներու փոփոխութիւնք՝ չեն կարող տապալել այն անթիւ ապացոյցներն ամենիմաստուն խորհրդայն, որոյ վրայ ձեւուած է օրինակաւ գործարանն : Արդեթէ աշխարհս գործուեցաւ մի գերազոյն իմացականութենէ եւ ոչ ի դիպաց, տրամաբանական հետեւանօք տեսակներու այդ միեւնոյն փոփոխութեանց հաւանականութիւնն ալ հաշուած է, նախատեսուած է, սահմանուած է, նոյն ինքն բնութեան գերազոյն կարգին մէջ :

Սակայն ի՞նչ է մարդն զոր զառաջինն աստուածային այն անիմանալի եւ խորհրդաւոր ստեղծիչ զօրութիւնն արուեց աշխարհիս վրայ :

Կրնայ ըսուիլ որ մարդս մտացի եւ բարոյական էակ մ'է : Բայց այսու թերակատար դադարաւ մը տուած կը լինիմք մարդուս բնութեան : Յրանքէն ըսած է որ մարդս այն է որ գործիքներ չինել գիտէ, այսպէս ալ առաջին սահմանին մի մասն պարզած կ'ըլլամք ստորնացնելով զմարդ : Արիստոտէլ մարդս «քաղաքական էակ» կ'անուանէր : Մեծանուն բնախօսն Լիննէյս, իւր «Դրութիւն բնութեան» (*Système de la nature*) անուն գրքին մէջ մարդուս ինսասուն, ինչացի, (*homo sapiens*) անունն տալէ զինի, հետեւ-

եալ խորիմաստ բառերն կը գրէ, «Nosce te ipsum» (Ծանի՛ր զքեզ) :

Լիննէոսէն վերջը, Ժամանակակից բնախօս մը, Ժ. Սէնթ-Իլէր ըսած է, «Բոյսն կ'ապրի, անասունն կ'ապրի եւ կ'զգայ, մարդս կ'ապրի, կ'զգայ եւ կը խորհի» : Բացատրութիւն մը որ կը մօտենայ Վօլթէրի այս մասին յայտնած հետեւեալ գաղափարին թէ «Աստուած (Le Fabricateur éternel), տուած է մարդկան կազմակերպութիւն, զգացումն, եւ իմացականութիւն, անասնոց՝ զգացումն, եւ զայն զոր քննազդումն կ'անուանենք, բուսոց՝ միայն կազմակերպութիւն : Իսկ այս կերպիւ ալ զանասունն վար զարկած կ'ըլլանք. վասն զի անասունն՝ բազում պարագայից մէջ՝ կը խորհի, ինքն իրեն կ'որոշէ եւ մերթ ընդ մերթ ալ, կարծես, նախամտածութեամբ կը գործէ : Ուրեմն լոկ զգացման չենք կրնար վերածել զանասունն, եւ յայտմ մասին, բնական գիտութեանց մէջ մեծ հեղինակութիւններ, ինչպէս Պետրոս եւ Ֆրանսուա Ժիւպէր, Լաթրէյ, Սմիթման, Էսփինաս, Գաթրըֆաթ, Միլնէտուարտս վկայեն մեզ :

Ծջլիւ սահմանելու համար մարդկային էակն, կարծենք թէ հարկ է նկարագրել (caractériser) նորա իմացականութեան բնութիւնն ու կարողութիւնը : Ինչպէս որ ըսինք, մի քանի պարագայից մէջ անասնոց իմացականութիւնն կը հասնի գրեթէ մինչեւ մերին, սակայն մարդու իմացականութիւնն զինեալ է մի զօրութեամբ (faculté) որ իրենյատուկ է. բան մ'որով Աստուած զինքը ստեղծելով՝ բոլորովին նոր աստիճան մը յուելած է շնչաւոր էակաց վերելակ (ascendant) սանդղին : Այդ զօրութիւնն՝ յատուկ մարդկային ազգին՝ վերացման զօրութիւնն է (այսինքն մոքով զատելն, անջատելն) : Ուրեմն ըսենք Ֆիկիէյի հետ, թէ՛ մարդս մտաւոր եւ շերացումն ընկող գօրութեամբ օժտու է կսկ լմ'ե :

Վերացման (abstraction) զօրութեամբ է որ մարդս նիւթական եւ բարոյական կարողութեան յամենաբարձր աստիճանն ելած է : Վերացմամբ է որ իւր իշխանութեան հսկատակեցուցած է գտիեղերք եւ որով կը բարձրացնէ իւր հոգին գերագոյն հայեցողութեանց : Շնորհիւ վերացման զօրութեան մարդս յղացաւ զիսէալն եւ ստեղծեց զբանահիւստութիւն, իմացաւ զանհունն եւ իրագործեց զգիտութիւնս : Այդ է ահա այն անհուն աստիճանն որ կը բաժնէ մարդ-

կային ազգն անասուններէն, որով մարդս եղաւ առանձինն մի կ'ալ եւ բացարձակապէս նոր երկրագնալիս վրայ: Յղանալ զիտէալն եւ զանհունն, ստեղծել զբանահիւսութիւն եւ զգիտութիւնս, տհա՛ մարդն:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆՃԵԱՆ

« Ո՛Չ ԱՍՏՈՒԱԾ, Ո՛Չ ՏԵՐ » ⁽¹⁾

Այլ եւս երրորդ արարուածին մէջն ենք: Հոս մեր բոլորին աւելի տիրազգած կը գտնենք. սպասաւորներն հետ պէտէ կը թողուն կ'ելլեն. միայն իւր կնոջ սէրն ու անձնանուիրութիւնն իրեն կը մնան: Աղջիկը կը նեղարտի. դառնալէս կու լայ իւր զարդարանաց եւ զբօսանաց վրայ որ անցած էին. մանաւանդ մօրուն գէ՛թ կը թափէ ցատումը եւ կը սկսի այնչափ չարել հայրը՝ տեսնելով որ նա կինը շատ կը սիրէ: Իսկ Վոլմէր, ինչպէս կը սպասուէր, Նոկարէին գրեթէ ամէն յաճախորդներն առնէն ետեւ, կը հրաժարի անօթիտ աղջիկ մը կին առնուլ. Ատրիէնի կը գրէ որ մայրը թոյլ չտար իրեն հետ ամուսնանալ, վասն զի առանց մկրտութեան է: Բայց օրիորդը կատարած կը գոչէ. « Թող յառաջ ըսէին՝ կը մկրտուէի. Պատարաբի ալ կ'երթամ եթէ հարկը պահանջէ. ի՛նչ փոստ ունի »:

Անդին Ֆաւրէօյլ որ տակաւին չէ համարձակած այս ընտանիքի հետ ամէն յարաբերութիւն կտրել, կը խուսափէ երբ Ատրիէն կը յիշեցնէ ըրած յայտարարութիւններն եւ օրէնքէն կը ստիպէ զանկիայ ամուսնութեամբ պատուոյն վրասը ծածկել:

Երկու հոգի ալ տակաւին հաւատարիմ մնացած են Նոկարէին՝ Ժօզֆն վարժուհին եւ իւր մտերիմը Մէնար: Սա՛ ճանապարհորդութենէ մը դառնալով իրեն այցելութեան կու գայ եւ կը պատմէ թէ Լուրտէն անցած միջոցին՝ ուխտաւորներն իւր հետաքրքրութիւնն ու զարմանքը շարժած էին: Երբ այն հրաշալի ջրէն խմողներուն վրայ յարգանք

(1) Տես Պատկեր երես 394:

կը խօսի, վարժուհին ծաղր կ'ընէ, տիկինը Մէնարին հաւան կը գտնուի, իսկ Նոկարէ զարմանք կը յայտնէ թէ ո՛րչափ փոխուած եւ մոտապաշտական գաղափարները թողած է։ Իսկ Մէնար կը յարէ թէ նաեւ Նոկարէ ստոյգ նիւթապաշտ մը չէ, եւ իւր անձին համար կը կարծէ թէ օր մը իբրեւ քրիստոնեայ պիտի մեռնի։ Վասնզի իբրեւ Վոլթերեան թէեւ ոչինչ կը հաւատար, բայց բանի մը հաւատալու հարկը միշտ կը զգար։ Դարձեալ կը խոստովանի թէ Քրիստոնէութիւնը արտաշարժ եւ գեղեցիկ կրօնն է։ Աս լսելով զայրոյթ կը զգայ վարժուհին եւ վատ ուրացութիւն մը կը համարի բոլոր կենաց մէջ գտնանած գաղափարները մատնել։ Իսկ տիկին Նոկարէ կը պատասխանէ՝ թէ աշուրները լուսոյ եւ ճշմարտութեան բանալ ուրացութիւն բնաւ չէ, եւ թէ մարդ իրաւունք ունի գաղափարները թողուլ երբ անոնց ստույթիւնն ըմբռնէ։ Վարժուհին այս նկատմամբ բժշկին կարծիքը կը հարցընէ եւ նա այսպէս կը պատասխանէ. «Շատ խոր են խզճի իրերն եւ զայն յարգելու է միշտ։ Ճշմարտութիւնը գտնել գոյնարին է, ուստի եւ ներդաշնակ ըլլալու է անոնց, որոնք զայն անկեղծութեամբ կը փնտռեն։» Ասոր վան ժօզոն աւելի կը խռովի՝ հիւանդին մոտայ փոփոխութիւնը տեսնելով եւ անոր առաջին վարդապետութիւններն ի մէջ բերելով դէմ կը դառնայ եւ իբրեւ հաւատարիմ աշակերտուհի պարտականութիւն կը համարի իւր ուսուցչին գաղափարաց վրայ հսկել։ Իսկ Տիկին Նոկարէ կը յիշեցնէ իրեն թէ պարտական է հանգիստ թողուլ զանիկայ եւ կը յարէ. «Նա ամուսնոյս խզճի ազատութեան երբեք դէմ չեմ կեցած, իսկ դուք կ'ուզէք զայն բռնաբարել։ Ստոյգ է մեծապէս կը փախաքիմ զանիկայ իմ հաւատքիս բերել եւ ձեր մոլորութենէն կորզել, սակայն կ'երգնում որ աս վախճանիս հասնելու համար միայն օրինակաւ քարոզած եմ։ Յուցած եմ անոր՝ թէ ի՛նչ է եւ ի՛նչ կ'արժէ քրիստոնեայ կի՛ն մը, ի՛նչպէս կը համբերէ ճախորդութեանց. ո՛րչափ անձնուրաց անձնանուէր է։ Ահա այս ըրի ես, օ՛րիորդ, եւ այս է բոլոր ըրածս. թող համեմատէ ինք եւ գտայ։» Վարժուհին կը զայրանայ եւ կը յայտնէ թէ պաշտօնը թողած է։

Չորրորդ արարուածին մէջ կը տեսնենք որ բժշկին հիւանդութիւնը հանդարտաքայլ կը յառաջանայ, իսկ կնոջն

արիութիւնն ու յարատեւութիւնը չի բռնիր: Իւր ամուսնոյն հին գինի եւ քաղցրաւենի մատակարարելու համար սկսած է աշխատիլ եւ շահիլ: Ախտածէս այրն աս տեսնելով վարմանք կը զգայ, մանաւանդ թէ կը գիտէ որ ամէն բան կրօնի կը տանի նա: «Յարժեմ թէ, կ'ըսէ, օր մըն ալ պիտի ըսես թէ կրօնն է քեզի այդչափ անձնազոհութիւն, եւ գիտ խնամարկելու այդչափ խրախոյս տուողը:» «Տարակոյս չկայ, կը կրկնէ կինն, սէրը միայն բաւական չէ. գիտես, սիրելիս, մենք ա՛յլ եւս երկտասարք չենք: Եթէ պարտականութիւն մը կատարելու գաղափարը միշտ աչքիս առջեւ չգտնուէր, թերեւս այնչափ խնամքով չպիտի հոգայի դքեզ: Անոր համար եթէ դո՛հ ես հոգաւորութեանէս, ոչ ինձ՝ այլ կրօնիս շնորհակալ եղիր:» «Արդարեւ զիս այսօր աղաչարութեան բերելու միտք ունիս», կը գոչէ այրն: «Ոչ, կը յարէ կինն, այդ եւ ոչ մտածեր եմ» եւ նոյն միջոցին կը յայտնէ թէ եւ ոչ համարձակեր էր հրաւիրելու ժողովրդապետին օգնական քահանան, թէ եւ սա՝ խօսակցութիւնը շատ հետաքրքրական անձ մըն էր որ գիտութեան մէջ իւր մօտց ու սրտին խնդրած հաճութիւնը գտնելէն ետեւ՝ քահանայական կարգն ընդունած էր: Սակայն, կը յարէ կինն, թերեւս կրօնականի մը կապան ջղերդ գրդռեն: «Ոչ, կը պատասխանէ հիւանդն, մի՛ վախճար. թերեւս ես իսկ այս օրերս խնդրեմ որ աղաչես քահանային որ զիս տեսնելու գայ, որպէս զի, ինչպէս յայտնի է, տարրաբանութեան վրայ խօսակցինք. այն իմ սիրական նիւթս է:»

Բայց ի՞նչ եղան բժշկին զաւակներն: Ատրիշն միշտ աւելի ստամբակ է իւր մօրուին դէմ, իսկ Մօրիս գործ մը գտած է ապրուստն հայթայթելու համար: Նղբայր ու քոյր իրարու վիճակին վրայ փոփոխակի կը տրտնջեն. կ'անիծեն իրենց հօրն հիւանդութիւնն, եւ սակաւիկ մի՛ իրենց հայրն իսկ պիտի անիծէին: Նղբայրը կը կարծէ թէ լաւ է հայրը մեռնի քան թէ այսպէս խեղճ տարի: Բուն անոր վրայ կը ցաւի որ հօրմէն դոյզն ինչ ժառանգութիւն պիտի մնայ, վասնզի հայրը խնայողութեամբ չէ տարած: Քոյրն այս թշուառութեան գլխաւոր պատճառն եղբօրն անառակութիւնը կը դնէ, եղբայրն ալ քրոջը արձատիրութիւնը: Որդին հօրը դէմ կը սկսի գանգատիլ որ զինք տղայութեան

առեւն քրիստոնէսապէս կրթեւ չէ տուած: Հայրն այս տրտունջները կը լսէ շատ կը դժկամակի, իրենց ապերախսութիւնը կը յանգիմանէ, բայց կը ներէ որովհետեւ զաւկներն են եւ երկուքն ալ կը համբուրէ: Որդին արտասուօք կը մեկնի: Նոյն միջոցին վարժուհին ներս կը մտնէ եւ կ'իմացնէ որ մեկնելուն պատճառը բժշկին մօտայ մէջ մտած փոխփութիւնն է: Հիւանդը գանգատ կ'ընէ թէ իւր աղջկան լաւ կրթութիւն չէր տուած: Վարժուհին կը սրտատախանէ թէ ընդունած հրահանգին համեմատ վարուած էր օրիորդին «Ոչ Աստուած, ոչ տէր» ճանչցընելով: Չորանար բժիշկն սա ճշմարտութիւնը, սակայն կը յարէ թէ այն ժամանակ ինք կոյր էր եւ յիմար: «Այն առեւնէ վեր, կ'ըսէ, շատ բան պատահեցաւ. կրեցի եւ այն տէրն զոր չէի ուզէր, ցաւերուս մէջ գտայ. նա ինձ շատ դառն գասեր տուաւ: Նախ խոնարհեցուց ամբարտաւան միտքս եւ ցուց խելքիս կարճութիւնը: Կրած վիշտս ըմբռնումներս փոխեց. երկրայեցայ ապահով համարած ստուգութեանց վրայ եւ սկսայ հաւատալ ինչ որ կ'ուրանայի: Քանի որ մահուան ցրտութիւնն անդամներուս վրայ կը տարածուի եւ զգայականութիւնը զիս կը թողու, Աստուծոյ աղօտ դաղութարը կը ծագի մտքիս մէջ: Այս արչալոյսն այնչափ աւելի մխիթարական է սրտիս, որչափ աւելի կը մերձենամ դերեղմանի խաւարին: Նայեցայ շուրջս, տեսայ որ հաւատարմադոյն եւ արիւղոյն համարածներս թողեր են զիս: Վալմէր մասնեց զիս անարժանութեամբ. Ֆաւրէօյլ կը լքանէ զմեզ. ահա երկու հզօրագոյն սգիք, օ'րիորդ: Սպասուորներս զիս թողուցին, որդիս եւ աղջիկս չկրցան տուապանաց օրերու հանդուրժել. ձախարդութիւնը զանոնք անջատեց ինձմէ. զիս կ'ամբաստանեն, գրեթէ կ'անիծեն զիս: Եթէ սորվեցնէի Աստուծոյ պատուիրաններն, իրենց հօրն հետ սյապէս չէին վարուիր:» Ի՞նչ, Աստուծոյ պատուիրանները կը յիշեցնէք, կը գոչէ վարժուհին: «Այո', օրիորդ կը կրկնէ Նոկարէ: Ահա պատուիրաններէն մէկն ըսեմ քեզի. Հայրդ մայրդ պատուէ որ երկայնակեաց ըլլաս: Աս պէտք էի աղոցս սորվեցնել երբ դեռ ժամանակն էր. այս բառերն իրենց չրթունքէն սրտերն իջած պիտի ըլլային եւ ես փոքր մի առաջ լտածս պիտի չլսէի: Բայց կինս աչուրները կը մտչեցնէ որ ստակ չահի եւ ինձի համար հին դինի

գնէ : Կինս տառնուի աւիս է անկողին չէ մտեր , չէ քնացեր , եւ միայն եկեղեցի երթալու համար թողեր է զիս , անկէ կը բերէ այս տաժանելի կենաց համբերելու զօրութիւնն : Ահա , օ՛րիորդ , սա ի՛մ աջուրներովս տեսայ : Կեանքս անցուցի կրօնի դէմ ոգորելով : Բայց նա վրէժն առաւ ինձմէ՝ ցուցնելով ինձ թէ բարոյապէս ո՛րչափ կը զօրացնէ ըստ կրօնի ստորոշներն եւ ի՛նչչափ կը տկարացնէ զայն մերժողներն : Ստիպուած է մարդ այս սալացոյցին առջեւ խոնորհիլ եւ ես ալ կը խոնարհիմ . կրօնը կը նպաստէ աղէկ սարկելու եւ յուսով մեռնելու : » Վերջապէս կը յայտնէ հիւանդը վարժուհւոյն թէ մօտ օրերս պիտի մկրտուի եւ երբ ոս հեգնութեամբ կը հարցնէ թէ երթա՛յ քահանայ մը բերէ : « Պէտք չկայ , կը կրկնէ բժիշկը , ահա հոս է : » Քահանան սեամբին վրայ կ'երեւայ եւ բժշկէն մեծարանօք կ'ընդունուի :

Ահա այս է « Ոչ Աստուած , ոչ տէր » թատերախաղն , որով հեղինակն ժամանակիս վիճակին ճշգրիտ պատկերը կ'ընծայէ եւ դարուս անհաւատներուն՝ թերեւս անճիական փորձով խրատեալ՝ կը քարոզէ թէ միայն կրօնը կրնայ մարդկային ընկերութիւնը կենդանի պահել : Դարձեալ կը հաստատէ թէ պարտականութեան գաղափարը միայն կրօնի հետ կարող է սնդով կապուիլ , եւ թէ քրիստոնէական դատարարականութիւնը ընտանեաց խաղաղութեան եւ բարօրութեան լուսագոյն մ'ընոցն է : Հանդիսավայր կը հանէ քրիստոնեայ կիներ եւ զայն կը պաշտպանէ սովորական եղած զրպարաութեանց դէմ . կը մոնէ մինչեւ վշտակրութեան գաղտնիքը մեկնելու եւ անոր փրկարար ազդեցութիւնը կը ցուցընէ :

Հաւատացեալք ուրախութեամբ կը դիտեն այս յուսացուցիչ երեւոյթներն , որ գաղղիական մթնոլորտին մէջ երբեմն երբեմն կը շողան : Այսպիսի մատենագրութիւնները մանաւանդ թարգմանելով պէտք էր ազգին ծանօթացնել . վասնզի մեր ալ կրօնական վիճակը շատ միսիթարական չէ եւ թերահաւատութեան պատճառաւ մեր ընտանեաց ու բարոյական կացութիւնը գոնէ մայրաքաղաքիս մէջ ցուալի կերպարանք մ'առած է եւ կը սպառնայ աղետալի վախճան առնալ եթէ մեր սուրբ կրօնը հսկող պահապան չընենք :

Լ. ՍԵՐ. ՏԵՐՎԵՏԵԱՆ

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ Ի ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Հոկտեմբերի սկիզբն գերմանացի ընկերվարականաց ուսուցիչներաց ծանրացող բացառական վարչութիւնն վերջացաւ։ Ընկերվարականաց դէմ հաստատեալ օրէնք իրենց արդիւնքներէն դատեալ են․ այս օրէնք ընկերվարութեան ծաւալման ոչ միայն արգելք մի չեղաւ, այլ կարեմք տեսլ թէ անոր ծաւալման նպաստեց իսկ։ Վիճակագրութիւնն անժրխտելի եղանակաւ զայդ ապացուցանէ։ 1877 ին ընկերութեանց ընկերվարական ընտրելիք 493,000 քուէ ժողոված էին։ 1878 ին՝ այս թիւն 437,000 ի իջաւ, ոչ թէ օրինաց պատճառաւ, որք տակաւին հաստատեալ չէին, այլ ընկերվարականաց ոմանց ետերելի գործոց պատճառաւ։ 1881 թուականին վերոյիշեալ օրինաց արդիւնք զգալի եղան․ եւ թէպէտ այս թուականին միայն 312,000 ընկերվարականք քուէ տուին, այլ այս արդիւնք շատ չտեսց։ Յաջորդ ընտրութիւններէ սկսելով, յառաջագիմութիւններ ըրաւ, եւ տակաւին շարունակէ։ 1884 ին 555,000 քուէ չահեցաւ․ 1887 ին 763,000 քուէ ստացաւ։ 1890 թուականին այս թիւն գրեթէ կրկնապատկեցաւ․ ընկերվարականք 1,427,000 քուէ ժողովեցին․ անոնց ընտրելիներէն 35 անձինք Բայէթակ մտին իբրեւ երեսփոխանք։ Այս տարապայման աճումն յառաջունայ՝ Գերմանիոյ զայն զոգելու նպատակաւ․ 1878 ին սահմանած օրինաց եւ հետզհետէ գործադրած անտեսական բարեփոխութեանց հակառակ։ Այսպէս 1883 ին գործաւորաց հիւանդութեան նկատմամբ Ապահովագրութեան օրէնք մը հաստատեցաւ․ 1884 պատահարաց դէմ նոյնպէս ի շնորհս գործաւորաց օրէնք մի եւս հրատարակեցաւ․ 1889 գործաւորաց անկարողութեան եւ հիւանդութեան նկատմամբ ուրիշ օրէնք մը սահմանեցաւ, որ 1891 ին գործադրելի պիտի ըլլայ։ Գրեթէ ամեն տարի այլ մանրամասն պայմանք սահմանեցան օրէնսդրական այս երեք մեծ գործերը լրացունելու, ուղղելու եւ անոնց գործադրութիւնը տարածելու համար։ Վերջին փետրուար ամսոյն մէջ, Վիլհէլմ Բ․ կայսեր հրովարտականքն ընկերական բարեփոխմանց գործոյն մէջ նոր քայլ մի ցոյց տուին։

154

Ընկերվարականաց դէմ սահմանեալ օրինաց ջնջումն , որ , ինչպէս ծանօթ է , Վիլհէլմ Կայսեր զործնէ , հաշակաւոր հրովարտական հրատարակութեան հետ ի միասին տեղի ունեցաւ : Ընկերհաշտութեան դէմ ձեռնարկեալ մաքառումն երկու կերպով պիտի չարունակուի . այսինքն ընկերական բարեփոխմամբ եւ հրատարակաց օրէնքներով , որ թէպէտ սեղմեալ են :

Այդ օրինաց բարձման վերայ ցաւողք տուաւ եւ հակա-կրօնական եւ վարդապետական սղոտամտութեան պաշտօնական լրագիրք , ի մասնաւորի Գոլտնիոյ լրագիրն (Gezette de Cologne) , իրաց նոր վիճակը մեծ անձկութեամբ դիտեն : Այս վայրկենիս Բոյլթակի առաջորկեալ ճարտարական բարեփոխմանց ծրագրոյն դէմ ստատկապէս մարտչին , ծրագիր որ յետրուար ամսոյ հրովարտական խոտմանց մի մասն կատարէ : Պիլմարգ իշխանին հրաժարման լուրը , ամենամեծ անտարբերութեամբ ընդունելոյ յետոյ , սկսան արդ հաստատել թէ , ծերունի պաշտօնէին անտեսական դաւադարներն բարի էին , եւ թէ այդ միջոցոց լքման համար փութով պիտի գլջան : Այս պատճառաւ , առաջին կարգի պաշտօնական լրագրաց մէջ՝ ի նպատակ դաւադարաց Պիլմարգ իշխանին կարի նշանաւոր վերադարձ մի սկսուած է :

Ընկերվարականաց դաւով , թուի թէ սոքա որոշած են իրենց դաւադարները տուաւ եւ քան դառաւ եւ տարածել :

Միւնիխի մի լրագիրն . Նեոսթեկ Նախրիսթեկ , այս կուսակցութեան ընդդիմութեան նոր յատակագծին նկատմամբ նորերս մանրամասն տեղեկութիւններ տայր :

Ասոնց մէջ առաջինն է ընկերվարական լրագրաց թիւը առաւել եւս բազմացունել , որ հարիւրէ առաւել պիտի լինի , թիւ մի , որ ընկերվարականաց դէմ սահմանեալ օրինաց հրատարակութենէն յառաջ նոյն կուսակցութեան հրատարակած լրագրաց թիւը անցանէ պանցանէ :

Եւ իրենց կուսակցաց եռանդը թուլնալ չթողլու համար , ամեն տեղ ընկերվարական ընտրելիք պիտի առաջարկուին , ուր յաջողութեան յոյս մի երեւնայ , թէ՛ Գերմանիոյ այլ եւ այլ Տէրութեանց խորհրդարանաց , եւ թէ՛ քաղաքապետական ընտրութեանց ժամանակ : Անօգուտ չէ յիշել աստէն թէ քանի մի տարիներէ ի վեր ոչ սակաւ քաղաքաց , ի մասնաւորի Սաքսոնիոյ եւ Թուրինիայի , քա-

զոքապետական խորհրդոյ մէջ ընկերվարական անդամք կան :

Նորերս Մակտէպուրի քաղաքապետական խորհրդոյ անդամ ընտրեցաւ ընկերվարական մի . այլ քաղաքացի մէջ եւս , զոր օրինակ , ի Լայրցիկ , ընկերվարականք մեծ եռանդով ընտրութեանց գործոյն մէջ մաքառեցան : Շատ դժուար պիտի ըլլայ այս կուսակցութեան իւր ընտրելիները ընտրել տալ . Բրուսիոյ Երեսփոխանական ժողովոյն համար : Սորին հակառակն Սաքսոնիոյ թագաւորութեան Երեսփոխանական ժողովոյ ութսուն անդամաց ութն՝ ընկերվարականք են :

Ի Պալիէրա քիչ մնաց զի սոքա երկրորդ ժողովոյ մէջ մտնէին : Շվարճաւորի-Բիւաօլֆսթատ Իշխանութեան անցեալ սեպտեմբերի 1 ին տեղի ունեցած ընտրութեանց ժամանակ՝ ընկերվարական կուսակցութիւնն ընտրական տասներորդ շրջանին մէջ մեծ յաղթութիւն մի տարաւ . ընկերվարական ընտրելին 412 քուէ տուցաւ , մինչ հակառակորդք հազիւ 159 եւ 109 քուէ ունեցան : Բաց ատի , կուսակցութեան պարագլուխք պիտի ջանան գործաթափ ընկերութեանց առաւել մեծ ընդարձակութիւն տալ , որք իւրեանց մէջ տեսակ մի դաշնագրով (cartel) միացեալ են , այնպէս զի գործաւորաց ընդհանուր դաշնաւորութիւն մի կազմեն :

Գերմանացի եւ օտար ընկերվարականաց մէջ յարաբերութիւնքն առաւել եւս սերտիւ պիտի պահուին , քան զոր մինչեւ ցայժմ . եւ ուր այս յարաբերութիւնք տակաւին հաստատեալ չեն (ի մէջ այլոց Անգլիոյ , Տանիմարգայի , Պլէճիգայի եւ Հոլանտայի գործաւորաց հետ) , առ այս կարեւոր միջոցաց պիտի ձեռնարկուի :

Տարակոյս չկայ թէ , գերմանացի ընկերվարականք բազմութեամբ , մասնակից պիտի լինին մտաւոր համագլխին ժողովոյ , ուր գործաւորաց օրն ութ ժամ աշխատելու խնդիրն պիտի քննուի :

Ուստի յայտ է իմէ երկու կողմանէ եւս մեծ ուժով պիտի մաքառուի : Ստուգիւ չեմք կարծեր թէ՛ գերմանական ընկերվարութեան վերջնական յաղթանակն վերահաս ըլլայ , սակայն ընկերվարական ռամկապետութեան յառաջագիմութիւններն գերմանական նորահաստատ կայսերութեան բարեբաւոտութեան նկատմամբ մեծապէս տաքնապեցուցիչ նշաններ կ'երեւին : Անոր արդի վարչաց կարի

կարեւոր է չմոռանալ թէ, այս ահռելի թշնամեոյն դիմագրեւել համար, որովհետեւ նիւթական ճնշման կիրառութիւնն անօգուտ է, ամեն բարոյական ոյժերը ի գործ դնել պէտք է. եւ այս ոյժերու առաջինն, եւ ամենէն զօրաւորն, կաթողիկէ կրօնն է: Ուստի Գերմանիոյ մէջ ընկերութւոյն թեան գէմ մըկալ պատերազմն, - իբրեւ յառաջընթաց պայման եւ յաջողութեան առհաւատօքաց, պարտի ունենալ քրիստոնէական եւ կրօնական ազդեցութեանց չնորհեալ լիովն ազատութիւնը, կաթողիկէ գործունէութեան կատարեալ եւ արգասաւոր ծաւալումը իւր ամեն ձեւոյ ներքեւ եւ յամենայնի:

Ն. Մ. Վ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ՆԱԽՆԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔՆ

Աստի քանի մի տարի յառաջ Մայրաքաղաքիս լրագիրներէ մի քանին Պարգեւաբաշխութեանց հանդէսներուն երկայնութեանց մասին գանգատէին, եւ ասէին թէ, ասոնք ոչ թէ հաճոյք, այլ տաղտուկ միայն պատճառէին հանդիսականաց, որք ստիպեալ էին ամառուան տօթագին եղանակին երեք կամ չորս ժամ այդ անտանելի պատիժը կրել: Եւ յայտ մասին գրող լրագրաց մէջ կային նաեւ գաղղիական լեզուաւ հրատարակեալք, Բարիզու Լը Մօնս (Le Monde) լրագիրն՝ աստի առիթ առնլով՝ ինքն եւս գանգատէր թէ Գաղղիոյ Մրցանակաբաշխութեանց հանդէսքն եւս նոյն թերութիւնը ունէին, եւ թէ այս զեղծումն յԱրեւելից սպրդած էր յԱրեւմուտս՝ ի ձեռն Յիսուսեան Հարց:

Սոյնտիսի հանդիսից առթիւ խօսուած ճառերուն գալով, չեմ կարծեր թէ ընդհանրապէս նոյներն կարենան սոյն հանդէսներէն աւելի երկար կեանք ունենալ, (եւ որք երբեմն, բայց ոչ միշտ), նոյն հանդիսից զեղեցկագոյն զարդերէն մին են: Այս ճառերն չեն կրնար այլ հրապարակութիւն եւ այլ գրական տեսողութիւն սպասել եւ յուսալ, եթէ ոչ, առ առաւելն, դպրոցական մրցմանց մէջ յաղթող հանդիսացողներուն բաշխուած պատկաց հրապարակութիւնը եւ տեսողութիւնը: Սակայն այս կանոնն եւս իւր զարտու-

զութիւնները ունի, եւ ասոնց մէջ արժան եւ օրինաւոր դատեմք Բարիլդու Վոժիրար (Vaugirard) վարժարանին Մըրցանկաբաշխութեան առթիւ Յիսուսեան Հայր Վ. Տըշաքօրթի խօսած ճառին առանձին հրատարակութիւնը, (Librairie Retaux-Bray, broc. in 8) . Այս ճառիս նիւթն, կարի իսկ յարմար պարագային, էր «վարժարանական պարգեւի եւ վարձատրութեան» :— ոչ անօգուտ համարեմք, մանաւանդ սին ունիմք թէ «Պատկեր» Հանդիսիս անիւ ընթերցողաց հաճոյական ըլլայ, եթէ սոյն ճառին մի քանի հատուածները քաղելով աստ դնեմք :

Վերոյիշեան Յիսուսեան Հայրն այս ճառիս մէջ յաջողած է ձանձրացուցիչ նիւթերէ խուսափել, որ հասարակօրէն այսպիսի ճառախօսութեանց ժայռն է : Այս թերութեանէ ինքն դերձ մնացած է, եւ մեծ հանձարով, կորովով եւ հմտութեամբ պարզած է երկու ընտիր եւ յարմար բնարաններ : Ասոնցմէ առաջինն բարոյական եւ փիլիսոփայական էր . Հայր Տըշաքօրթ զօրաւոր փաստերով հաստատէ թէ երկասարգութեան դատարարակութեան մէջ՝ մրցումն եւ վարձատրութիւնք օրինաւոր են, զոր մեր օրերով անդէտք տանք մերժեն :

Իսկ երկրորդն պատմական էր . Հայր Տըշաքօրթ գեղեցկապէս նկարագրէ մրցանակաբաշխութեանց հանդէսները, որք երբեմն տեղի ունէին վարժարանաց մէջ : Այս նկարագրութիւնք բարուց եւ սովորութեանց պատմութեան մէջ իրական կարեւորութիւն մի ունին : Ահաւասիկ վեշտասաներորդ դարուն մէջ հրապարակաւ եւ հանդիսիւ կատարուած Պարգեւաբաշխութիւն (կամ ըստ այլոց Մրցանակաբաշխութիւն) մի, առաջինն, ըստ Հօր Տըշաքօրթի, որ իւր մատենադիրները կամ հեղինակները ի մէջ ածէ :

«Առաջին Պարգեւաբաշխութիւնն, որ մի ուսումնական տարւոյ վերջն կատարուեցաւ, յիշելով հրապարակաւ յաղթողաց անունները, ի ներկայութեան ընտիր, բարձրատոժան եւ բազմաթիւ անձանց, որք անդր դիմած էին ծախաշտրելու համար, թատերական ներկայացուցմամբ, պատկերաց մատեններ ընծայելով, այս՝ իւր հանդիսական անունն արժանի Պարգեւաբաշխութիւնն 1564ին, Տրիտենդեան մեծ ժողովոյ փակուելէն քանի մի ամիս յետոյ եղաւ : Ներեցէք ինձ որպէս զի ձեր հետ նոյն թուականին դառնամ, թուա-

կան որ արդէն 325 տարուան է, եւ զձեզ մոքով այս նախատիպ Պարզեւաբաշխութեան հանդիսատես ընեմ, որ ի Հռոմ կատարեցաւ Հոկտեմբեր ամսոյ կիւրակէ օր մի:— Այս գրական հանգէսը թէլադրուին էր Հայր Յակովբ Լախնէզ, Յիսուսեան ընկերութեան երկրորդ ընդհանուր մեծաւորն, Տրիտենդեան ժողովոյ մէջ Քահանայապետին Աստուածաբանն եւ Նորա ներկայացուցիչն ի Գաղղիա՝ Բուսասիի բանակցութեան մէջ: Սոյն այս Հայրն Լախնէզ, երեսուն տարի յառաջ՝ 1801-ը Իշնապոլոս եւ Քսափիէր Փրանկիսկոս հարց հետ մէկտեղ Գաղղիոյ Սարսոն Համալսարանի դասինները ընդունած էր, այսինքն իւր վարդապետական աստիճանը յարուեսս՝ Բարիգու ամենախառաւոր կոճառէն: (de maître ès arts près la très-illustre Faculté de Paris).

Այս առաջին Պարզեւաբաշխութեան առթիւ աշակերտաց բաշխուած դրքերն հին մատենագրութեան առաջին կարգի երկասիրութիւնք էին (Գլուխք Գործոց Chefs-d'œuvre). փառակաղմ մասեանք, զորս Ֆարնէզէ ծիրանաւորին առատաձեռնութիւնն իշխանաբար ընծայած էր: Աշակերտք նախ թատերական հանգէս մ'ը ներկայացուցին, որոյ բարոյական եղբայրացութիւնն էր այս. «Ուսումնք չ'ունին այլ վերջնական նպատակ, եթէ ոչ Աստուծոյ փառքը, եւ հայրենեաց ծառայութիւնը:» Աշակերտ մի պատկերոց անունները հրապարակաւ կարդաց: Ամեն անգամ, երբ անուն մի արտասանուէր, երիտասարդ պտակեալն յառաջէր, թատերարեմին վերայ ելանէր, եւ անդ իւր աշակերտակիցներէ երկուք ընդունէին զնա. առաջինն մատուցանէր նոնա իւր յատուկ պարգեւը, եւ կարգայր ի պատիւ նորա, լատին լեզուաւ, գեղեցիկ ոտանաւոր մի երկկարգեան, որով դրուատէր այն յաղթանակը, որում ինքն արժանի եղած էր: Իսկ երկրորդ աշակերտակիցն, հին յաղթանակաց հանդիսոց մէջ սովորեալ ազգարար ստրիկ դերը կատարելով՝ նոյն հետոյն յարէր ա'յլ երկկարգեան ոտանաւոր մի, որ էր այսպէս. «Պատկեալդ, յիշեա, զի դու չես ա'յլ ինչ, եթէ ոչ մահկանացու մի:»

Այս նորահնար հանգէսն հանդիսականաց եռանդը դրդեաց, որոց մէջ կային, յառաջին կարգի, բազմաթիւ բարձրաստիճան անձինք եւ եկեղեցական բարձր պաշտօնատարք:»

Ահաւաստիկ այժմ Եօթներորդ Դարու մէջ կատարուած պարգեւարաշխութիւն մի, ի Բարիդ, Գլէրմանի ա՛յլ հաշուաւոր վարժարանի մէջ, որ Լուդովիկոս Չորեքտասաներորդի ժամանակ, այն մեծ Թագաւորին անուամբ յորջորջուեցաւ :

Յիսուսեանց «Լուդովիկոս-Մեծն» անուանեալ վարժարանին Պարգեւարաշխութիւնն Մայրաքաղաքին եւ Պալատան ամենէն բարձր եւ սկսնաւոր անձինքները, որպէս նաեւ Նախնականները եւ ամեն կարգի Կրօնաւորները ժողովէր. յորայ երբեմն երկու հարիւր անձինք գային, ասէլրադրապետն ժան Լօրէ : «Յակովբեանք եւ Օգոստինոսեանք, Կարմեղեանք, Փրանկիակեանք, Կեղեստինեանք :» (1) Բայ ի սոցանէ ներկայ լինէին նաեւ 3000 աշակերտաց ծնողքն :

1663 թուականին նոյն վարժարանին պարգեւարաշխութեան հանդիսին 6000է առաւել անձինք ներկայ էին : 1655 թուականին, ասէ նոյն ժան Լօրէ, պարգեւարաշխութենէ յառաջ կատարուած Թատերական ներկայացուցման ներկայ էին «Առաւել քան զԵօթն հազար եւ երեսուն տկանք» (2) Աւելորդ է ասել թէ, կատարուած Թատերական խաղն լատին լեզուաւ էր, եւ զոր ունկնդիրք, նաեւ կանայք, կարի իսկ քաջ խմանային :

Բայց այն, զոր լուադոյն եւս խմացան, էր այլաբանական պարն, զոր կատարեցին աշակերտք արարուածոց դադարման միջոցին, յորս, ասեմք անցողաբար, ներկայից զովացուցիչ բնդերիքներ, նա մանաւանդ հաց, դինի եւ անուշեղէնք մատուցուէին, որպէս ի վեր անդր յիշեալ պատմիչն ասէ :

«Անուշահամ խմորեղէնք,
Վառեակք, լեզուք եւ խոզենի ապխտեալ,
Աղցանք, պտուղք ու անուշեղէնք :» (3)

«Նոյն օրն, յորում սրահն առատութեան երկրին փոխուած էր, Լուդովիկոս ԺԴ. երխտասորդ Թագաւորն եւ

(1) «Tant Jacobins qu'Augustins,
Carmes, Cordeliers, Célestins.»
(2) «Plus de sept mille trente orcilles.»
(3) «Des pâtés fort bons,
Des poulets, langues et jambons,
Salades, fruits et confitures.»

թագաւորամայրն եկած էին» ի վարժարան անդր Յիսուսեանց բազմամբոյն հետեւորդով, ի տեսանել ի չքեղ բեմի զնորահնար մի քերթուած, զոր բազմաթիւ երիտասարդք փիլիսոփայութեան դասու, զգեցեալ չքեղ հանդերձս ներկայացուցին ի լատին լեզու:» ⁽¹⁾

Ինքն թագաւորն այս վարժարանին համար սահմանած էր «Տարին 400 ոսկի, Բարիւ ջաղաքին ընդհանուր հասոյթէն, պարգեւաց բաշխման համար:» — Այլ ժամանակակից մի եւս լսեմք: «Թատերական ներկայացուցման վերջն, բաշխին պարգեւք այն աշակերտաց, որք անոնց արժանի եղած են, առանց ամենեւին ակնածելու նոցա ստորձանէ կամ հանգամանքներէ, որ մեծ եռանդ պատճառէ այս երիտասարդութեան, որ իւր ամեն ճիգը թափէ յաղթող հանդիսանալու այնչափ մարդկան աջաց առջեւ, եւ ստանալու այն պարգեւները, որոց գինը նոյն ինքն թագաւորն վճարէ:» — «Այս ամենն՝ հին սովորութեան մնացորդն է: Բայց ինձ թուի թէ, հին վարչութիւնն նաեւ յայտն իւր բարին ունի, եւ քաջ իմանամ Բարիւլու հանճարեղ երիտասարդութեան այս ճիգերը, այս եռանդը ստանալու համար այն պոսկները, զորս առատաձեռնէր նոցա թագաւորի մի ձեռքն, եւ այն պիտի թագաւորի, որպէս էր Լուգոփիկոս ԺԴ:»

Որպէս իւրաքանչիւր ոք կարէ գտնել այս հատուածներէն, վերադառնալի չօր Տըլաբորթի ճառն իւր ունկընդրաց կարի հաճոյ եղած բլլալու է, եւ մեք չեմք զարմանար, եթէ նոյնին ամբողջը կարդացողքն եւս նոյն զգացումը ունենան: Մեք յայտն ակորժ եւ հմտութիւն գտանք:

Ն. Մ. Վ. ԱՃԷՄԵԱՆ

(1) «Avec grandes suites
Au collège des Jésuites
Pour, sur un théâtre for beau,
Voir un poëme tout nouveau,
Que plusieurs jeunes philosophes
Vêtus de brillantes étoffes
Représentèrent en latin.»

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՁԵՌՆ ԲԱՌԱԳԻՐՔ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԱՏԻՆԵՐԷՆ

Ի ՊԵՏԾ ԴՊՐՈՅԱՑ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ՄԻՍԲՃԵԱՆ

Ուսուցիչ Հայերէն լեզուի յուրբանեան Դպրոցի եւ
ի Հռովմէական Կղերանոցի

Ի ՀՈՌՎՄ Ի բազմաշեղանակ Տպարանի Ս. Ժողովոյ Տարածման Հաւատոյ

Այս դասագիրքը՝ ինչպէս իւր շիտաբուն կ'երեւի՝ առանձինն յօրինեալ է եկեղեցական դպրոցաց համար, յորս մինչեւ ցարդ կը պահուէր այսպիսի օգտաւան մատեն մը։ Ամեն Գերեջ. Հոգեւոր Տէրը սոյն երկասիրութիւնը բարեհաճած է գրուաեցու հետեւեալ խօսքերով. «Ի Բառապիրտդ ո՛չ միայն նշմարեցիմ հայերէն լեզուին րնջիւր բառից եւ ասացուածոց նոխարին՝ քաղեալ ի մատենա րաց ոսկեղէն դարու մերոյ, այլ եւ ուրիշ բազմաթիւ անուանք միջին դարու հեղինակներէն գործածուած իրենց յատուկ հռահա-կութեամբը»։ — Իսկ Արհի. Գեր. Յովսէփ Վ. Ֆէրահեան, եպիսկոպոս Տիգ-րանակերտի, այսպէս կը գրէ իւր նամակին մէջ. «Այդպիսի Բառարան այդ-բան նոխարեամբ բառից եւ ասացուածոց չէ ցարդ ի լոյս րնծայեալ» եւ կ'աւելցրնէ, թէ «մեծ սասար րնծայէ աշակերտաց, որք զլատին բարբառ ու-սանիցին»։ Այս կրկին մեծարոյ նամակներն իրենց ամբողջութեամբը դր-ուած են ի զլուխ յիշեալ բառագրոց. ուր եւս կայ փոքրիկ Քերականու-րիւն մը հայերէն լեզուի, հանդերձ համադրական տախտակով կանոնաւոր եւ անկանոն բայից, եւ համառօտ քերականական ծանօթութիւնք։

Վերոյիշեալ Գրքին զիւրն է 15 Ֆրանք, եւ կը վաճառուի Ս. Ժողովոյ Տա-րածման Հաւատոյ բազմաշեղանակ գրատունը։

Պատկեր սասնենինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :
Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է Կ . Պօլսոյ հա-
մար 40 դանեկան , իսկ զտառաց եւ օտար երկիրներու հա-
մար 50 դանեկան , բոլորսարի ծախքը ի միասին հաշուելով :

Խրաֆանչիւր թիւ 2 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրատունն է ի Բերա , Նէշիլ փողոց ,
թիւ 1 , ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :